

به نام آن که جان را فکرت آموخت

طرح داستان نویسی بر اساس کتب درسی

تخیلات و تصورات کودک ، مبنای بسیاری از خلاقیت ها در دوران بلوغ است . " گاردنر "

داستان : نوعی روایت خواندنی و یا شنیدنی است که در آن چگونگی و روند تعامل (کنش‌مندی) یک یا چند شخصیت با موضوعی بر اساس هدف ، تحلیل ، نتیجه و روش مورد نظر نویسنده یا گوینده ی داستان بیان می شود .

چرا می خواهیم قصه بیافرینیم ؟

این سوالی است که علت انتخاب ، نوع محتوا، شکل ، هدف ، مخاطب و همه ی مباحث مربوط به ساختن و آفرینش داستان در آن نهفته است . سوالی که نویسنده پیش از شروع نوشتن از خودش باید بپرسد .

سوال های دیگری نیز مانند این که :

چه می خواهیم بگویم ؟ (موضوع داستان) ، چگونه می خواهیم بگویم ؟ (سبک و قالب ، ابزار و زبان و بیان و نحوه ی روایت) ، برای چه کسی ؟ (مخاطب داستان کیست ؟ خردسال یا کودک یا نوجوان ؟...) چرا می خواهیم بگویم ؟ (هدف از نوشتن چیست ؟ سرگرمی ، آموزش ، تفریح ...) از چه کسی ؟ (شخصیت داستان کیست ؟) از کی ؟ (زمان داستان گذشته ، حال یا آینده ؟ شب یا روز ؟ چه فصلی ؟ عید و شادی یا سوگ و عزاداری ؟ ...) از کجا ؟ (مکان داستان کجاست ؟ شهر یا روستا ؟ مدرسه یا مزرعه ؟ ...) و سوال مهم تر این که : آیا درباره ی این موضوع پیش از ما هم کسی چیزی نوشته ؟ چگونه نوشته ؟ و ما چگونه بنویسیم که جذابیت لازم را برای مخاطب داشته باشد ؟ نوشته ی جدید باید خلاقانه باشد . کار تقلیدی و تکراری ارزشی ندارد و هنر نویسنده را نشان نمی دهد .

عناصر سازنده ی داستان :

۱ - شخصیت اصلی (شخصیت عامل یا کنشگر) : موجودی واقعی یا غیر واقعی است با ویژگی های ظاهری و باطنی آشکار یا پنهان ، با نوع گفتار و رفتار و کردار خاص خود و با ویژگی های روانی و اخلاقی و اجتماعی و اقتضاری و فرهنگی و اعتقادی مشخص ، که به خاطر هدفش یا هدفی که پس از شروع قصه برای او مطرح می شود ، با موضوع ، شخصیت یا نیروهایی (بر سر موضوعی) در روایتی قرار می گیرد .

۲ - موضوع روایتی (ماجرا) : موضوع در داستان ، همان رویداد ، عمل ، اتفاق ، ماجرا ، حرف ، پدیده یا ذهنیتی است که کنش و واکنش شخصیت یا شخصیت های مرتبط با خود را برمی انگیزاند . به بیان دیگر ، موضوع پدیده یا رویدادی است که شخصیت هایی با آن یا به خاطر آن (به طور خواسته یا ناخواسته) در روایتی قرار می گیرند .

۳ - شخصیت روایتی : شخصیت یا نیرویی است که به خاطر هدفش و دلایلی که برای آن هدف دارد ، مانع ، رقیب یا مخالف رسیدن شخصیت دیگر به هدفش خواهد شد .

انواع ترتیب روایت در داستان عبارتند از : ترتیب زمانی (آرایش تقویمی) ، برگشت به گذشته و سفر به آینده .

ساختار داستان : عناصر گوناگونی که تحت مجموعه ای از قوانین و روابط قرار دارند . عدم هماهنگی میان عناصر گوناگون داستان سبب در هم شکستن ساختار آن می شود . ساختار یک داستان از مجموعه عناصر زیر تشکیل شده است :

- ✓ پیرنگ
- ✓ شخصیت پردازی
- ✓ صحنه پردازی
- ✓ موضوع و درونمایه
- ✓ زاویه ی روایت
- ✓ سبک ، زبان

پیرنگ :

روش قرارگیری و ترتیب و نظم وقوع رویدادها را " پیرنگ " می نامند. پیرنگ ، ترتیب وقوع رویدادهاست که شخصیت ها را طی کنش های داستان به نمایش می گذارد . این ترتیب اصلاً تصادفی نیست؛ بلکه نویسنده آن را برای بیان هرچه بهتر داستان خویش برمی گزیند . نویسنده با انتخاب مناسب پیرنگ ، کشمکش ، تنش و کنش ، موجب می - شود که مخاطب به خواند ادامه ی داستان علاقه مند شود .

پیرنگ علاوه بر ترتیب روایت ، کشمکش را هم شامل می شود . هرگاه شخصیت اصلی داستان علیه شخصیت مخالف یا نیروی مخالف مبارزه می کند ، کشمکش پدید می آید . کشمکش از ساخت ساده ی " آغاز - میانه - پایان " پیروی می کنند . برای تشخیص کشمکش اصلی داستان باید شخصیت اصلی داستان را بشناسیم . خط داستان بر اثر کشمکش شخصیت داستانی با نیرویی دیگر به پیش می رود .

به قله و نقطه ی عطف هر کشمکش ، یعنی نقطه ای که مخاطب از نتیجه ی کنش آگاه می شود ، " نقطه ی میانه یا اوج " داستان گفته می شود . در اوج داستان ، قهرمان زیرکی و اقتدار خود را برای روبرویی با مشکل به نمایش می - گذارد . به سخنی دیگر در نقطه ی اوج داستان مشخص می شود پایان کشمکش اصلی داستان چیست . از نظر مخاطب کودک و نوجوان ، هیجان انگیزترین بخش داستان جایی است که می توان حدس زد که داستان چگونه تمام می شود . در یک داستان ممکن است نقاط اوج گوناگونی وجود داشته باشد ، اما یکی از بقیه قوی تر است .

پیرنگ در آثار پیچیده از دو لایه ی (روساخت) و (ژرف ساخت) شکل می گیرد .

پیرنگ در داستان می تواند باز یا بسته باشد . در پیرنگ باز ، مخاطب رها می شود تا نتیجه ی دلخواه خود را از گره گشایی نهایی پیرنگ داستان به دست آورد .

ویژگی پیرنگ خوب از چشم مخاطب چیست ؟

- به اندازه ی کافی حرکت ، هیجان و کنش داشته باشد . به عبارت دیگر تعلیق ، گره افکنی و گره گشایی ، زمینه سازی و به دور از احساسات گرایبی سطحی ، از ساختی مستحکم برخوردار باشد ، تا کشش و جذابیت ایجاد کند . بنابر این ، هرگاه پیرنگ در داستان قابل پیش بینی باشد ، باعث کسالت خواننده شده و ادامه ی ندادن داستان می شود .
- مخاطب ، میانه ی داستان را به راحتی درک کند .
- امکان درگیر شدن مخاطب در داستان فراهم شود .

➤ کشمکش و پایان نامعلوم باعث می شود مخاطب به خواندن اثر ادامه دهد .

شخصیت پردازی :

شخصیت پردازی یکی از موثرترین عناصر ادبی داستان است . ادبیات داستانی بدون حضور شخصیت مفهوم پیدا نمی کند . به شخصیت شناسی در داستان از جنبه های گوناگون : نوع شخصیت (انسان ، حیوان ، گیاه ، اشیاء ذهن ساخته و...) ، جنسیت شخصیت (زنانه ، مردانه ، بدون جنسیت) ، سن شخصیت (خردسال ، کودک ، نوجوان ، جوان ، میانسال ، کهنسال) ، پایگاه اجتماعی (فرادست ، فرودست) ، شغل (نانوا ، معلم ، ...) و رفتار شناسی شخصیت می توان توجه کرد . شخصیت های داستان در پیشبرد داستان و گره های آن نقش دارند .

زبان هر شخصیت داستانی با توجه به نوع ، جنس ، سن ، پایگاه اجتماعی و حرفه ی او شکل می گیرد . شخصیت پردازی باید باورپذیر باشد و از هرگونه قالب و تکرار و کلیشه به دور باشد . شخصیت های داستانی لازم است با شیوه ی روایت ، اندیشه ی شخصیت ، عملکرد شخصی یا گفت و گوهای شخصیت های داستانی معرفی شوند . شخصیت در داستان در عین داشتن نقاط قوت و ضعف با هم باید متحول شود .

صحنه پردازی :

می دانیم که توصیف عناصر داستانی در چارچوب زمان و مکان تحقق می یابد . در توصیف صحنه یعنی زمان و مکان رخدادهای داستان گاه جزئیاتی مانند انواع صداها ، بوها ، شکل ها ، رنگ ها و حس ها نیز توصیف می شوند تا فضای کشمکش های داستانی به وجود آید . از سویی دیگر ، با استفاده از این اجزا در صحنه پردازی ، مولف ، مخاطب را به شنیدن ، بوییدن ، دیدن ، لمس کردن صحنه و زندگی در فضای داستان وا می دارد .

انواع صحنه عبارتند از : پس زمینه (صحنه ی کم و بیش کم اهمیت) و صحنه ی اصلی .

محتوای داستان :

محتوا ، همان انواع موضوع ها ، ماجراها ، پیام ها ، احساس ها ، اندیشه ها ، مکاشفه ها یا تخیلاتی است که قصه پرداز بر اساس تجربه ها ، آرزوها و آگاهی های آفرینش گرانه ی خود ، در ذهنش تدوین می کند و تصمیم می گیرد آن را به دیگران نیز منتقل کند .

موضوع و درونمایه :

موضوع در داستان ، اصلی ترین مفهوم مطرح شده است . درونمایه در هر داستان ، اندیشه ی اصلی است که اجزای داستان را به هم پیوند می دهد و به کل معناداری تبدیل می کند .

موضوع و درونمایه ، دو عنصر داستانی به هم مرتبط هستند که مفهوم های موجود در داستان را سازماندهی و به طور کلی محتوای داستان را شکل می دهند . این سازماندهی عملی آگاهانه است که از سوی نویسنده انجام می شود.

زاویه ی دید :

داستان را افراد گوناگون روایت می کنند. داستان ممکن است از زبان راوی - شخصیت (اول شخص) ، راوی - نویسنده و یا راوی - سوم شخص (دانای کل) روایت شود .

سبک :

سبک یکی از عناصر داستان است . عناصر سازنده ی سبک را می توان نگرش نویسنده ، روش تنظیم و ترتیب مفاهیم در اثر ، انتخاب واژگان ، تصویر خیال ، ساختار و تنوع جمله ها ، ضرابهنگ ، تکرار ، انسجام ، تأکید ، وحدت و لحن دانست .

تکنیک های سبکی عبارتند از : توصیفات روشن ، گفتگوی باورپذیر ، نمادپردازی و ترکیب گفتار

انواع بیان :

- توصیفی (ارائه ی کیفیت اشیاء ، اشخاص ، اوضاع و احوال و اعمال و رفتار) مانند نوشتن طرح و انشا
- توضیحی (اطلاعات دهی) مانند نوشتن مقاله ، گزارش ، تک گوئی ، سفرنامه و...
- مباحثه ای (هدف متقاعد کردن مخاطب یا شنونده با شیوه ای منطقی و استدلالی است .)
- روایتی (با عمل یا سیر حوادث در زمان و با زندگی در حرکت و جنب و جوش سر و کار دارد .)

در داستان غلبه با روایت است ، زیرا منجر به خلق تصویرسازی می شود .

در ادبیات داستانی چهار نوع کشمکش دیده می شود :

۱. کشمکش شخص با خود
۲. کشمکش شخص با شخص
۳. کشمکش شخص با طبیعت
۴. کشمکش شخص با اجتماع

تمهیدات و شگردهای داستانی :

آشنایی زدایی : یکی از مهم ترین شگردهای داستانی ، آشنایی زدایی است . آشنایی زدایی یعنی غریبه کردن مفاهیم آشنا و عادی شده تا بتوان به آن ها تازگی دوباره بخشید .

تعلیق (هول و ولا) : هول و ولا و کنجکاوی که نویسنده به جان خواننده می افکند تا او را نسبت به ادامه ی خواندن داستان مشتاق کند . تعلیق ممکن است به دو صورت در داستان پدید آید : یکی آن که نویسنده رازی را در داستان مطرح کند تا خواننده مشتاق دریافت و درک آن شود ، یا شخصیت و شخصیت های داستان را در وضعیت و موقیت دشواری قرار دهد ، به طوری که خواننده را نسبت به سرنوشت آن ها کنجکاو کند.

گره افکنی (عدم تعادل) : به هم انداختن رخدادها و اموری است که موجب می شود داستان به اوج برسد گره ، آشفتگی ، تنش یا بحران ، باعث ایجاد کشش در داستان و هیجان در خواننده می شود .

گره گشایی : رخداد یا رخدادهایی است که پس از اوج داستان پیش می آید تا داستان به تعادل فرجامین برسد . ارائه ی راه حل برای مشکل و فرو نشاندن اوج به طور زیبا و تأثیرگذار .

پیش آگاهی (زمینه سازی) : پیشاپیش خبر دادن یا القا کردن است . در اثر ادبی پیش آگاهی شگردی است که نویسنده به کار می برد تا خواننده را از رخدادهای بعدی که پدید می آید ، آگاه سازد . نویسنده ی کتاب کودک باید تصمیم بگیرد که کودک چه میزان تعلیق را می تواند تحمل کند و چه میزان به قوت قلب نیاز دارد تا تعلیق متعادل بماند . بنابر این لازم است تا نویسنده بدون این که حس تعلیق را با لو دادن پایان داستان از بین ببرد ، سرنخ هایی از پایان داستان در اختیار مخاطب قرار دهد . به این سرنخ ها زمینه سازی

می گویند . زمینه سازی و تعلیق در طول داستان هم سنگ پیش می روند ، به سخنی دیگر ، زمینه سازی کنترل هنرمندانه ی تعلیق است .

احساسات گرایي سطحی : افراط بیش از حد در احساسات یا عواطف و غلبه ی احساس بر تعقل و منطق است . زیاده روی در تعلیق ، داستان را احساسی و پر سوز و گداز می کند و مخاطب تمام مدت در تشویشی فزاینده نفس خود را در سینه حبس نگه می دارد .

عنوان :

عنوان داستان باید مناسب ، چشمگیر ، تأثرگذار و جذاب باشد به طوری که هم دور از ذهن نباشد و هم مخاطب با خواندن آن موضوع قصه را پیش بینی نکند . عنوان را در پایان داستان انتخاب می کنند.

یادآوری :

نویسنده ، در طرح اولیه ی داستان و قبل از شروع به نوشتن بهتر است برای خود مطالبی را درباره ی داستان یادآوری کرده و تصمیم بگیرد که شخصیت داستانش را چگونه می خواهد به مخاطب معرفی نماید ؟ این اطلاعات عبارتند از : اسم شخصیت ، محل زندگی و موقعیت جغرافیایی و طبیعی محل زندگی او ، ویژگی های ظاهری او (جنسیت ، سن و سال ، نوع چهره ، لباس و...) ، ویژگی های اجتماعی و اقتصادی (شغل ، سواد ، وضعیت بهداشتی و...) ، ویژگی های فرهنگی و اعتقادی (زبان ، دین ، باورها و آیین و رسوم) ، ویژگی های خاص (مانند باهوش یا تنبل بودن ، راست گویی یا دروغ گویی ، و...) ، آدم ها و موضوع های مورد علاقه ی او ، آدم ها و موضوع هایی که از آن ها متنفر است ، مختصری از شخصیت مقابل او ، موضوع اصلی داستان و این که آیا موضوع های فرعی هم در داستان بگنجانند یا نه ؟ ، روند روایتی شخصیت ها تا کجا ادامه پیدا کند که طولانی و خسته کننده نشود ؟ ، نتیجه ی روایتی چگونه باشد ؟ (نه خیلی شیرین ، نه خیلی تلخ و دلگیر کننده و نه غیر قابل باور) نام داستان ، و ...

بچه ها می توانند داستان را به صورت فردی و یا گروهی بنویسند و برای شروع می توانند از یکی از خاطرات جالب خود یا ماجرای که برای دیگران رخ داده و قابلیت تبدیل به داستان را دارد و یا موضوع هایی که برای خودشان و همسالانشان جاذبه دارد ، استفاده کنند .

به بچه ها یادآوری کنیم در پایان کار نوشته های خود را ویرایش کرده و جمله های تکراری ، زائد و اضافی را حذف کرده ، از گفت و گوهای طولانی پرهیز کرده و جمله ها کوتاه و با فعل معلوم باشند و نیز اصول درست نویسی از نظر علامت گذاری های مناسب در جمله ها و املاي درست کلمات را رعایت نمایند .

راه هایی برای شروع نوشتن :

- ✓ خواندن ، خواندن و باز هم خواندن (برای این که بدانیم نویسنده های دیگر چگونه نوشته اند ؟)
- ✓ گفت و گو در باره ی چیزهایی که خوانده اند و پرسش و پاسخ (جالب ترین قسمت داستان ؟ عنوان پیشنهادی من ، اگر من به جای نویسنده بودم ... ، تغییر پایان داستان به دلخواه من و ..)
- ✓ نوشتن داستان برای تصاویر یا اشیاء
- ✓ پرورش حس کنجکاوی (توجه به اطراف ، صداها ، بوها ، خوب دیدن ، خوب شنیدن ، توجه به نوع گفتار و رفتار دیگران ، توجه به تیپ ها ، تکیه کلام ها ، خصوصیات ظاهری افراد و ...)
- ✓ خلاصه نویسی یا خلاصه گویی در باره ی داستانی که خوانده شده .
- ✓ ادامه دادن داستان نیمه تمام
- ✓ من کدام قهرمان داستانم (خودشان را به جای قهرمان داستان قرار داده و تغییراتی را که دوست دارند در داستان به وجود بیاورند .)
- ✓ استفاده از زبان طنز و خواندن مطالب طنز در کلاس
- ✓ استفاده از تخیل و جان بخشی و جاندار پنداری اشیا
- ✓ نوشتن بر اساس مناظره بین دو چیز (موش و گربه ، پیچ و مهره ، موبایل و تلفن رومیزی و ...)
- ✓ سفر خیالی (سفر به اعماق دریا ؛ سفر به کره ی ناشناخته و ..)
- ✓ خاطره نویسی
- ✓ نوشتن یادداشت های روزانه و ثبت اتفاقات جالب
- ✓ نقد کتاب
- ✓ به تصویر کشیدن خواب ها و رویاها و نوشتن درباره ی آن ها
- ✓ خواندن زندگی نامه ها و خاطرات نویسنده ها
- ✓ نوشتن بیوگرافی و زندگی نامه ی اطرافیان مانند پدر بزرگ و مادر بزرگ ها
- ✓ دیدن فیلم و نمایش
- ✓ اجرای نمایش
- ✓ نوشتن ، نوشتن و نوشتن

از نوشتن نهراسند ، آن ها را برای دیگران بخوانند ، از نقد نوشته هایشان دلخور نشوند ، به نوشتن عادت کنند و از ادامه ی کار ناامید نشوند و از نظرات دیگران برای بهتر شدن کارشان استفاده کنند.

منابع :

- ✓ جزوه ی جلسه ی منابع :
- ✓ جزوه ی جلسه ی آموزشی طرح داستان نویسی بر اساس کتب درسی / برگرفته شده از مقاله ی خانم شکوه حاجی نصرالله
- ✓ چگونه برای بچه ها داستان بنویسیم / مانوراما یافا / ترجمه ی مهرداد تهرانیان راد / انتشارات سروش
- ✓ چگونه می توانیم کلاس انشایی متفاوت داشته باشیم ؟ / افسون طبیب زاده / نشر توکا
- ✓ کتاب کوچک داستان نویسی / فریدون عموزاده خلیلی / انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- ✓ کودک و قصه (روش های آفرینش قصه با کودکان و نوجوانان) اسماعیل همتی / انتشارات مدرسه / برگرفته شده از مقاله ی خانم شکوه حاجی نصرالله
- ✓ چگونه برای بچه ها داستان بنویسیم / مانوراما یافا / ترجمه ی مهرداد تهرانیان راد / انتشارات سروش
- ✓ چگونه می توانیم کلاس انشایی متفاوت داشته باشیم ؟ / افسون طبیب زاده / نشر توکا
- ✓ کتاب کوچک داستان نویسی / فریدون عموزاده خلیلی / انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- ✓ کودک و قصه (روش های آفرینش قصه با کودکان و نوجوانان) اسماعیل همتی / انتشارات مدرسه

منابعی برای مطالعه ی بیشتر :

۱. برابیم بخوان (کودکانی تربیت کنیم که به مطالعه عشق بورزند / برنیس . ای . کولینان / ترجمه ی فاطمه امین نصری / انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی
۲. جایگاه کودک در ادبیات کودکان / ترجمه ی فاطمه زمانی / دفتر نشر فرهنگ اسلامی
۳. چگونه قصه بگوییم / پائولا سانتاگو ستینو / مترجمان : آنتونیا شرکاء. عسل بسکونیدی
۴. چگونه فرزندان خود را به خواندن ترغیب کنیم ؟ / روی بلج فورد / ترجمه ی سیروس حدوت و علی اکبر مرعشی / انتشارات سروش
۵. چگونه برای بچه ها داستان بنویسیم / مانوراما یافا / مهرداد تهرانیان راد / انتشارات سروش
۶. چگونه می توانیم کلاس انشایی متفاوت داشته باشیم ؟ / افسون طبیب زاده / نشر توکا
۷. داستان هایی برای فکر کردن / رابرت فیشر / سید جلیل شاهی لنگرودی / پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۸. عناصر داستان / رابرت اسکولز / فرزانه طاهری / نشر مرکز
۹. قصه گویی (چگونه از داستان برای کمک به کودکان در رفع مشکلات زندگی بهره ببریم / دکتر آرتور روشن / بهزاد یزدانی - مرگان عمادی
۱۰. قصه گویی اهمیت و راه و رسم آن / مصطفی رحماندوست / انتشارات رشد
۱۱. قصه گویی در خانه و خانواده / آنا پلویسکی / ترجمه ی مصطفی رحماندوست / انتشارات مدرسه
۱۲. کتاب کوچک داستان نویسی / فریدون عموزاده خلیلی / انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
۱۳. کودک و قصه (روش های آفرینش قصه با کودکان و نوجوانان) اسماعیل همتی / انتشارات مدرسه
۱۴. مهارت قصه گویی / ترجمه و نگارش مصطفی رحماندوست / انتشارات مدرسه
۱۵. نوشتن برای کودکان / مارگارت کلارک / ترجمه ی ثریا قزل ایاغ / دفتر پژوهش های فرهنگی

گردآوری و تنظیم مطالب : معصومه سالاروند

دبستان شهید بهشتی